

VAN COÖPERATIVISME TOT COMMONERS, EEN SUBJECTIEVE BESCHOUWING OVER DE EVOLUTIE VAN WERK EN VAN DE COMMONS

De residentie van Michel Bauwens als onderzoeker binnen Smart liep in juni 2020 ten einde. Hij had de opdracht om binnen de coöperatie het idee van commons te promoten en zo collectieve oplossingen aan te reiken opdat de autonome werkers beter zouden kunnen leven van de passie waarmee ze hun beroep beoefenen. "Commoners aller landen, laat ons samen bouwen aan een nieuwe wereld": zo zou je zijn uitnodiging kunnen samenvatten.

Michel Bauwens (°1958) is een Belgisch informaticus en auteur. Hij geeft overal ter wereld lezingen en doet onderzoek naar peer-to-peernetwerken en -praktijken. Zo stond hij mee aan de wieg van de P2P Foundation¹, een internationale organisatie die peer-to-peerpraktijken bestudeert, onderzoekt, documenteert en promoot.

In 2017 leidde hij in Gent een onderzoeksproject naar een *Commons Transitie Plan*².

Het doel: de opkomst en groei van *commons* in de stad documenteren, uitleggen waarom dat gebeurt en het type overheidsbeleid bepalen dat *commons*initiatieven kan ondersteunen, door de actieve burgers van Gent te raadplegen.

Datzelfde jaar startte hij bij onze coöperatie met een onderzoeksresidentie voor

drie jaar³, in combinatie met zijn werk en conferenties. Michel dacht na over de banden tussen Smart en *commons*, en had voor de coöperatie een proactievere sociologische en politieke rol binnen de maatschappij voor ogen. Voor hem kan die dynamiek van verandering ook haar oorsprong vinden bij de leden, door de kracht van het discours van Smart over te nemen en peer-to-peernetwerken te creëren. Zo kan Smart een mutualiserende kracht worden, niet alleen

Foto : Gilles Labarbe

¹ <https://wiki.p2pfoundation.net/Category:Dutch>

² [Commons Transitie Plan](#)

³ Zie [Michel Bauwens start zijn 3-jarige residentie bij Smart](#), Smart, 24-10-2017

op het vlak van werk, maar in alle aspecten van het leven: woongelegenheden, voeding, financieel, hernieuwbare energie...

In april 2019 spraken we twee keer met Michel over de belangrijkste concepten van zijn werk en onderzoek. Peer-to-peer, digitale economie en 'nomadisering',

commons, de spanning tussen ondergeschiktheid en passie, nieuwe vormen van werk en leven ... zijn enkele van de onderwerpen die aan bod kwamen.

Het peer-to-peerconcept

"Dankzij nieuwe technologieën kunnen peers vrijer met elkaar communiceren en omgaan. In een kleine gemeenschap waar iedereen elkaar kent, is het mogelijk om problemen op te lossen door er samen over te praten. Alleen blijft die praktijk beperkt in tijd en ruimte. Met een technologie die ons toelaat om onszelf met anderen te verbinden, ons te organiseren, waarde te creëren en ze op een andere manier te verdelen, is dat mogelijk op wereldschaal.

Op basis van die principes worden er nieuwe systemen ontwikkeld: *open permissionless contributory systems*. Dat zijn open systemen, platformen waarop iedereen zich kan inschrijven en zonder toestemming een bijdrage kan

leveren, zoals Linux, Arduino of andere grote projecten op het vlak van digitale economie.

We zien dezelfde logica in de steden, de stedelijke *commons* op kleinere schaal. Het verschil vandaag is dat het lokale niet meer losstaat van het globale⁴. Zo kunnen we bijvoorbeeld zelf aan permacultuur doen, terwijl we toch contact hebben met een heel netwerk dat wereldwijd kennis deelt over permacultuur.

Er zijn dus gemeenschappelijke peer-to-peernetwerken: gelijkgestemden die samen een netwerk vormen om iets gemeenschappelijks te doen of te maken (vrije software, gedeeld design ...). Het is ook

mogelijk om deel uit te maken van een uitwisselingsplatform. In dat geval spreken we van een commercieel peer-to-peernetwerk."

Commons en de digitale technologie

"Commons betekent ook dat het mogelijk is om belangrijke gedeelde hulpbronnen te creëren, die mondiale proporties kunnen aannemen. Hoewel het sinds

de 19e eeuw min of meer verdwenen was, steekt het commonsmodel opnieuw de kop op in de westerse samenleving.

Commons zijn van oorsprong gedeelde natuurlijke hulpbronnen (bossen, vissers die ervoor zorgen dat ze het visbestand niet uitputten, de Zwitserse

⁴ Ezio Manzini, "*Small, local, open and connected*"

bergen). Vandaag vinden we hetzelfde gedachtegoed terug in coöperaties voor hernieuwbare energie, SAGAL-netwerken⁵, gemeenschapstuinen, cohousing enz.

Commons beleven een echte heropleving dankzij technologie. Neem nu deelfietsen, bijvoorbeeld. In de jaren 60 werkte dat niet

omdat de fietsen gestolen werden. Vandaag kunnen we inzetten op geolocatie, waardoor het dus niet meer zo vanzelfsprekend is om een fiets te stelen. Het resultaat: wereldwijd bestaan er 10.000 deelfietsprojecten.

Je moet geen blind vertrouwen hebben in technologie, maar het is wel duidelijk dat we niet meer

zonder kunnen. De mens is een technologisch wezen. Wat ons van andere diersoorten onderscheidt, is ons vermogen om ons de complexiteit van technologische systemen eigen te maken.

Mijn belangrijkste stelling is dat onze maatschappij volop verandert, en dat er zich naast de overheid en de privésector ook *commons* ontwikkelen."

Een veranderende maatschappij, opkomst van de *commons*

"We kunnen zeggen dat we van een binaire maatschappij, waar het maatschappelijk middenveld niet echt van tel was, overgaan naar een triarchie, waar meer en meer burgers zich inzetten om *commons* te creëren. *Commons* worden een economische en politieke factor.

In lijn met het Smart-project stellen we vast dat de

loonmaatschappij op losse schroeven staat. Wat in de jaren 80 begon, evolueert nu traag en gestaag, maar het is een sterke trend. Almaar meer werkers nemen afstand van het klassieke salarissysteem. Er is een zekere nomadisering van werk. De mensen houden het niet meer bij één enkele job en baseren hun carrière op engagementen per project. Ze worden steeds mobieler. Er is

een opkomst van digitale nomaden, onder wie jonge digitale werkers die overal ter wereld aan de slag zijn. In veel gevallen leiden nomadisering en projectmatig werk echter tot bestaansonzekerheid.

Het is dan ook bijzonder belangrijk om het lot van preciaire werkers te linken aan de opkomst van de *commons*."

⁵ SAGAL staat voor Solidaire AankoopGroep van Agro-ecologische Landbouw (SAGAL) en is een lokaal, zelfbestuurd partnerschap tussen een groep consumenten en een of meerdere landbouwers. Binnen een SAGAL-netwerk werken consumenten en producenten samen op basis van duurzame, artisanale landbouw (lokaal, seizoensgebonden, biologisch, met respect voor mens en milieu). De producten worden rechtstreeks aangekocht.

Autonoom werk, bestaansonzekerheid en de kracht van commons

"Het aantal mensen dat niet meer voor een vast loon werkt en dus de zekerheid opgeeft die daarmee gepaard gaat, neemt alleen maar toe. Het gaat hier deels om mensen die het slachtoffer zijn van de evolutie van het kapitalisme. Ze worden in zekere zin gedwongen om die onzekerheid te ondergaan.

Anderzijds zijn er ook gewoon meer mensen die zich niet meer goed voelen in het systeem van loondienst. Ze hebben een fundamenteel probleem met ondergeschiktheid en zijn op zoek naar meer autonomie om hun passie te volgen. Zij maken de bewuste keuze om autonoom werker te worden. Niet omdat ze kiezen voor alle voorwaarden die ermee gepaard gaan, maar omdat ze bereid zijn een bepaalde zekerheid op te geven om zich vrij te kunnen ontwikkelen, hun eigen carrière te kunnen kiezen en zich voor projecten te kunnen inzetten. Dat houdt rechtstreeks verband met *commons*.

Maar hoewel autonome werkers niet meer afhankelijk zijn van een specifieke werkgever, blijven ze wel afhankelijk van de markt. Er is

in dat geval dus ook niet echt sprake van meer vrijheid. De *commonseconomie* moet net zorgen voor een economie die overeenstemt met de passie van de persoon.

Aan de Aalto University van Helsinki⁶ bijvoorbeeld, wil 98 % van de studenten zich inzetten voor meer duurzaamheid. Alleen zal 98 % van de mensen die werk zoekt, zich verplicht zien om een geprogrammeerde veroudering in producten in te bouwen, zodat de normale levensduur van het product bewust wordt verkort. Er is dus een enorme kloof tussen wat de markt biedt en de subjectiviteit van het engagement van de personen die oog hebben voor de problemen in de wereld, de ecologische transitie, de klimaatverandering en het gebrek aan grondstoffen, en die er in de dominante maatschappij maar niet in slagen om zich op een efficiënte manier te engageren.

Voor die mensen is de *commonseconomie* interessant omdat ze hun passie kunnen kiezen. Ze zullen kunnen samenwerken met anderen die dezelfde

behoefte hebben en platformen creëren die ook tot echte economieën kunnen leiden.

Op wereldvlak zien we dat er buiten Europa veel meer *commons* zijn. In Afrika bijvoorbeeld is 85 % van het land nog steeds gemeengoed.

Nochtans zouden *commons* volgens de dominante ideologie van de markt niet werken, en zouden we moeten privatiseren en efficiënter zijn. De traditionele *commons* zijn dus in gevaar en worden in een defensieve positie gedwongen. De digitale *commons* daarentegen, halen steeds meer de bovenhand. Dat is interessant. Wie zich enkel verdedigt, verliest de strijd. Als we geen alternatief project hebben dat de krachten in positieve zin bundelt en we enkel een defensieve positie innemen, zal de vijand uiteraard alles ondergraven. En dan verliezen we.

De digitale *commons* zijn vandaag veel efficiënter. Een van de resultaten van technologie is dat het steeds minder kost om samen te werken en dat het duurder wordt om elkaar te

⁶ Hogeschool voor kunst, design en architectuur, vermaard door haar onderzoek in verschillende hightechdomeinen, zoals informatie- en communicatietechnologie, digitalisering, het duurzame gebruik van natuurlijke hulpbronnen, geavanceerde energieoplossingen

beconcurreren. Terwijl alle grote autofabrikanten met de handen in het haar zitten door de afbrokkeling van de automobielenindustrie, zitten autodeeldiensten in de lift, ook al staan ze nog in de kinderschoenen en blijven ze beperkt.

Hoe sterker de sociale en ecologische crisis zich aftekent, hoe redelijker en

rationeler de keuze voor *commons* wordt.

Als we kunnen vasthouden aan een mobiliteit met privévoertuigen, zou het interessanter zijn om lid te worden van een vereniging zonder winstoogmerk of een coöperatie voor gedeelde mobiliteit die de toegang tot een wagen garandeert, maar dan wel tegen scherpere prijzen dan wanneer je

een wagen zou bezitten. Al naargelang we minder inkomsten en grondstoffen hebben, is het immers verstandiger om middelen te delen. Het is dus niet louter opportunisme, maar een reële opportuniteit. Het is een kracht. Iets dat enkel van dualisme afhangt, kan niet domineren. Wanneer het een rationele keuze wordt voor meer mensen, is het geen zwakte meer."

Heropleving van de *commons*?

"Met het kapitalisme werden de natuurlijke hulpbronnen stukje bij beetje geprivatiseerd. Wat gemeenschappelijk was, zou

geleidelijk aan afzwakken en uiteindelijk verdwijnen.

In de 16e eeuw werden de boeren in Engeland en Schotland van hun land verjaagd. Ze moesten aan de bak als arbeider en stierven jong. Dus gingen ze hun levensrisico's mutualiseren. Zo ontstonden de arbeidersbeweging, de mutualiteiten, broederschappen en vakbonden. Het is een fase van sociale *commons* die niet geprivatiseerd, maar generationaliseerd zal worden. De welvaartsstaat is voor een groot deel ontstaan uit een verspreiding van die sociale *commons*. Het is eerder een openbaar goed dan een gemeenschappelijk goed.

Met de digitale fase wordt samenwerking niet alleen opgeschaald, maar ook herontdekt. We zien dat we kunnen samenwerken en complex werk in goede banen leiden zonder een centrale hiërarchie.

Een recentere fase houdt verband met de economische crisis van 2008, met landen waar de helft van de jongeren werkloos is. De keuze om in te zetten op *commons* om te kunnen overleven of toegang te krijgen tot hulpbronnen tegen een lagere prijs, leidt tot het ontstaan van de stedelijke *commons*⁷. Studies in Vlaanderen en de rest van België, in Nederland en in Catalonië tonen aan dat dit een algemene trend is in West-Europa.

⁷ Zie paragraaf over de ervaring van Gent: in 2006 waren er 50 stedelijke *commons*, in 2016 waren er al 500.

Die fase van stedelijke *commons* luidt een fase van herverdeling in. Neem nu wagens die geproduceerd worden door kapitalistische bedrijven. We kunnen ze anders gebruiken. Ze staan nu 95 % van de tijd stil in garages of parkings, dus als we bijvoorbeeld 10 % van de wagens nemen voor 100 % van de gebruikers, dan heeft iedereen gegarandeerd toegang tot een wagen. Alleen, zolang we de productiecapaciteit niet ontwikkeld hebben, zullen we wagens moeten blijven kopen.

Op het vlak van energie en voeding zien we echter een nieuwe fase opkomen: de productieve *commons*. Wie zonnepanelen koopt, produceert energie. Dat is een verschuiving van een private of overheidsproductie naar een gezamenlijke productie. Dat is hetzelfde als de SAGAL-netwerken. Zij maken het ecosysteem gemeenschappelijk. Bij Smart hebben we te maken met economische activiteit. We zijn freelancers, we zoeken werk op de markt en versturen onze facturen via een platform. Omdat het een coöperatie is, is het platform onze mede-eigendom. Het platform is de

commons. Voor de SAGAL-netwerken geldt hetzelfde. Ze zijn gekenmerkt door het feit dat ze voeding produceren en dat er solidariteit is tussen producenten en consumenten die hun ecosysteem samen beheren in polygovernance.

We zien dat het veel interessanter is om te herverdelen. Uiteraard hangt dat af van het kapitaal dat nodig is om te produceren. Maar dat is een vals probleem.

We kunnen de productie spreiden, ook bekend als *distributed manufacturing*. We kunnen een grote fabriek hebben waar duizenden voertuigen worden geproduceerd. Maar we kunnen ook een lokale fabriek hebben met 3D-printers en onze eigen bussen produceren. Technisch gezien is dat mogelijk. Het is mogelijk om kleinere reeksen te produceren dan voorheen, het design te veranderen, sneller te produceren en dichter bij de behoefte te produceren.

Waarom is dat interessant? In het bijzonder voor economische redenen. We geven vandaag drie keer meer uit aan transport dan aan productie. Op het vlak

van thermodynamica, voor de mens, is het probleem minder economisch dan wel politiek. Zolang we toelaten dat de economie de aarde aanvreet en hulpbronnen verspilt die des te zeldzamer worden, kunnen we niet met die roofzuchtige economische organisatie concurreren. Als de maatschappij aan de industrie vraagt om rekening te houden met hun neveneffecten en de impact van hun activiteiten op de omgeving, wordt het voor de sector interessant om transportkosten en het gebruik van grondstoffen te beperken. Als het te duur is om in China te produceren, keren de Amerikaanse fabrieken terug naar Mexico. We kunnen productievormen bedenken waarbij we overgaan naar lokale productie. We moeten de logica van de korte keten en de circulaire economie in alle productiesectoren uitrollen, ook in de industrie."

Een ervaring: het Commons Transitie Plan voor de stad Gent⁸

In 2017 werden de actieve burgers van Gent geraadpleegd in het kader van een commonsproject. Michel Bauwens hield zich bezig met het onderzoeksgedeelte en Yurek Onzia stond in voor de coördinatie. Ze formuleerden 23 voorstellen voor institutionele innovatie om de ontwikkeling van *commons* mogelijk te maken.

De voorstellen moesten meer bepaald leiden tot de oprichting van een "Staten-Generaal van de Commons voor alle actieve burgers die betrokken zijn in de coconstructie van de *commons* om hen meer stem en invloed te geven" en tot een "uitbreiding van de niet-competitieve aanbestedingen die voorrang geven aan inclusieve, complementaire coalities" of de organisatie

van een jaarlijks feest van de *commons*.

Voor Gent "vormt de ondersteuning van het gemeengoed een mogelijkheid om een antwoord te bieden op de uitdagingen op het vlak van milieu, de bewoners actiever te betrekken bij de coconstructie van hun stad en nieuwe vormen van werk te creëren op lokaal niveau"⁹.

Wat doen we met onze werkerscoöperatie Smart?

"We moeten aandringen op het concept van de *commons* en niet op het werk. Zolang we blijven hangen bij het concept werk, blijven we gefixeerd op kapitaal. Zolang we zeggen 'ik ben een werker', vechten we tegen het kapitaal en moeten we er een compromis mee aangaan.

Pas als we zeggen 'ik ben commoner', is het mogelijk om iets anders te creëren dat ik postkapitalistisch zou noemen. Als we ons psychologisch gezien identificeren als

commoner, bouwen we aan een nieuwe wereld.

Met het begrip *commons* zetten we de deur op een kier naar verbeelding en droom. Het coöperativisme is een vorm van *commons*, zij het beperkt. Maar *commons* zijn altijd beperkt. Zo beschrijft economiste Elinor Ostrom *commons* van gemeenschappen en dorpen, die nooit mondiaal gemeengoed zijn geweest. Dat is technisch gezien ook niet mogelijk, want in geval

van rivaliserende hulpbronnen – hulpbronnen die slinken naarmate ze verbruikt worden¹⁰ – is er nood aan wederkerigheid. Mijn kritiek op het coöperativisme heeft betrekking op twee grote risico's:

— Arbeiderskapitalisme: we produceren en concurreren op de markt alsof we een klassieke onderneming zijn, alleen wordt de winst verdeeld onder de leden van de coöperatie.

⁸ <https://stad.gent/sites/default/files/article/documents/Commons%20Transitie%20Plan%20Gent.pdf>

⁹ Vrije vertaling van fragmenten [op deze site](#). Meer uitleg [hier](#) of [hier](#).

¹⁰ Omgekeerd kunnen niet-rivaliserende hulpbronnen of goederen, zoals een radio-uitzending, beschikbaar zijn voor een onbepaald aantal gebruikers.

— Managerialisme: dit is een trend binnen coöperaties waar zich een elite vormt. De ontwikkeling van de coöperatie Mondragon buiten de grenzen van het Baskenland is daar een duidelijk voorbeeld van. Door zich in andere landen te ontwikkelen, zette Mondragon niet voldoende in op de samenwerkingscultuur en werd ze geconfronteerd met de eerste arbeidersstakingen." ¹¹

Een van de voorstellen van Michel heeft betrekking op het concept van de open coöperatie; structuren die zichzelf structureel en statutair verplichten om *commons* te creëren.

"Vrije software is bijvoorbeeld goed voor iedereen, zelfs voor wie egoïstisch is. Die aanpak erkent dat de mens voor een deel egoïstisch is, maar ook deels met anderen wil samenwerken.

We moeten proberen om die twee impulsen te combineren zodat ze niet tegenstrijdig worden, maar net met elkaar overeenstemmen.

Welke toegepaste methode kunnen we daarvoor uitrollen? Zolang we bij de waarde werk of de werkerscoöperatie blijven, zullen we het kapitalistisch model niet achter ons laten. Dat is een belangrijke keuze die we moeten maken.

Smart beschermt het inkomen van de werkers. Maar wat Smart nog niet doet, is de gemeenschap helpen om de logica van het leven te veranderen. Waarom zou je niet het voortouw nemen in die verandering op het vlak van woongelegenheden of gedeelde mobiliteit, of zou je de leden niet helpen om buiten de mutualisering van werk ook hun leven te delen? Toegang hebben tot alle goede dingen, maar dan op

een eerlijke en ecologisch duurzame manier. Zo sla je twee vliegen in één klap: niet alleen het inkomen wordt verhoogd, maar je kan er ook meer mee doen. Met cohousing, hernieuwbare energie en voedsel is het mogelijk om goed te leven met veel minder economische middelen dan eender welke burger apart!

Dat doen we niet genoeg.

Alles is nog te veel gefragmenteerd: de ene zal beter eten, de andere gaat op zoek naar een coöperatie... Ik wilde het bewustzijn in de hand werken dat alles met elkaar verbonden is. Het is een beschavingsmodel."

Smart kan dat in de hand werken.

Anne-Laure DESGRIS,
zomer 2019 - januari 2020
Vertaling en adaptatie:
Sara MUSCH.

Bronnen

Michel BAUWENS (met Jean LIEVENS), *De wereld redden. Met peer-to-peer naar een postkapitalistische samenleving*, Antwerpen/Utrecht, uitgeverij Houtekiet, 2015,

Michel BAUWENS en Vasilis Kostakis, *Manifeste pour une véritable économie collaborative : vers une société des commons*, Lausanne-Paris,

Fondation Charles Léopold Mayer, 2017.

Michel BAUWENS, *Les commons, une nouvelle grille de lecture pour sauver la planète* (conferentie)

Benjamin CORIAT (dir.), *Le retour des commons: la crise de l'idéologie propriétaire*, Parijs, uitg. Les Liens qui Libèrent, 2015

Timour SANLI, *Les commons: une voie à défricher collectivement*, online publicatie Smart, 2018

Timour Sanli, *Imaginer un droit des commons : légitimer des existences précarisées*, online publicatie Smart, 2019

Website van de P2P Foundation:
<https://p2pfoundation.net/>

¹¹ Zie Maud Grégoire, *Ce que le groupe Mondragon nous dit sur la dégénérescence coopérative dans les grandes coopératives*, online publicatie Smart, 2017